

Irodalmi anekdoták

A CSODÁLATOS ZSOLDKÖNYV

A háború — sajnos ez még ma is közhely — fantasztikus dolgokat produkál. Fantasztikus pusztítást persze, elsősorban. De csodával határos életbenmaradásokat és véletlen okozta halálok sorozatát is. Erről sokan írtak, meséltek. A háborús humor annál ritkább. Erről — legalábbis felénk — eddig nem volt ildomos írni. Hogy ne bagatellizáljuk a tragédiát. Különbösen a háború nem az a kimondott humoros esemény. Ám nem kell jókedve legyen az embernek, az élet maga is megteremti humoros eseteit.

Az alábbi Czitron István, kolozsvári gyógyszerész és műpártoló mesélte el. Vele történt meg, nincs benne kitalálás szemernyi se.

Valahol Ukrajnában szabadult fel Czitron, negyvennégy őszén. Zsidó munkaszolgálatos lévén, az oroszok nem vitték fogságba, mint a fegyveres katonákat, hanem hagyták, hadd menjen, amerre lát. Ő persze azonnal el is indult, toronyiránt, hazafelé. Az utászok s a rendfenntartó alakulatok azonban nem voltak olyan megértőek, mint a frontharcosok. Nekik romeltakarításhoz, hídépítéshez, ehhez-ahhoz ember kellett, munkaerő. Így mindegyre elfogták, estig dolgoztatták, és csak azután mehetett tovább. És emberünk hiába magyarázta, hogy siet a családjához, hisz azt se tudja róluk, élnek-e, mert a katonának egyetlen logikája van: a parancs, amit bármi áron végre kell hajtani. Ezért a városi körülményekhez szokott Czitron Pityu kénytelen volt éjszaka vándorolni, ami ilyen időben bizony veszélyes játék. Ellenkező esetben messzire el kellett kerülnie a forgalmasabb helyeket, ami csak nagy kitérőkkel sikerült volna.

Egy alkalommal — már a Kárpátokban járt — szürkülettájt épp nyugovóra akart térni egy ukrán paraszt házában, amikor megérkezett egy géppisztolyos orosz katona. Igazoltatás. Mutatja a zsoldkönyvét. Nem elég, mutassa meg a csomagjait. A fiatal gyógyszerész és öreg kiszolgáltatott ezzel is szokva volt már. Jöttek folyvást a katonák, kiborították a hátizsákját, ami kellett nekik, azt elvették, és továbbálltak. Nyugodtan mutatta hát a zsákot, mert a rengeteg katonai ellenőrzés után csak egy tartalék ing, alsónadrág, néhány kincstári kapca, meg egy — útfélen összeszedett — vékányi százpengős volt benne, és tudta, hogy a ruszki az effélére nem húznak. Oda is adta az oroszoknak, nézze meg ő, legyen boldog. A fiatal, telt arcú gyerek alapos ember lehetett, mert kirázta a zsák tartalmát az asztalra, mégpedig olyan erővel, hogy az egyik oldalzsebbe rejtett, szíj nélküli sportóra is kihullott belőle. Ezt eddig száz ellenőrzésen át sikerült megmentenie, mert arra senki sem gondolt, hogy a lapos, bedrótozott oldalzsebben lehet valami. Ez az erőszakos pali pedig lám, kirázta. És rögtön el is akarta tenni, hogy ő azt elkobozza, mint hadizsákmányt.

— Nem oda, Buda! — mondotta Pityu, és egyszerűen kikapta a kezéből az órát.

Az „Így lőttünk mi” című gyűjteményből

Hú, az orosz erre milyen mérges lett! Kezdt ordítani, csapkodni, mutatta a fegyverét, úgy, hogy a gazda, az ukrán, aki befogadta, s aki tudott kicsit románul is, ijedten súgta neki: hagyja a fenébe az órát, mert ez a vadember még lelövi. Ő azonban már olyan fáradt volt és olyan kiábrándult, hogy nem törődött semmivel. Akkoriban sejtette meg, hogy otthon senkije se maradt életben. Egy németül tudó orosz tiszt beszélt neki a fasiszta haláltáborokról, meg arról, hogy a munkaképtelen betegeknek ott milyen sors jutott. Tudta, hogy apja, anyja beteg, gyenge, tehát fel kell készülnie a legrosszabbra. Ki tudja, a lakással is mi lett, hiszen — látta — az elhagyott lakásokba Ukrajnában is németek költöztek, sőt azt is, hogy milyen pusztaság maradt utánuk, mikor visszavonultak. Az órát azért vette ki az orosz kezéből, mert azt az anyjától kapta ajándékba, és bele volt vésve, hogy az a sikeres érettségi vizsga jutalma. Ki tudja, talán ez az egyetlen emléke az anyjától. Nem adja! Bárhogy fenyegetőzik az orosz, nem adja. Lője le!

És az orosz mind hangosabb lett. Mikor azonban látta, hogy azzal sem mire se megy, cserével próbálkozott, hiszen még gyerek volt. Felkinált egy maréknyi selyem nyakkendőt, két köteg csipkét, egy bűgőcsigát, miniatűr villanykályhát. De Pityu megcsökte magát: nem és nem! Nem eladó. Akkor a harcos lélektani hadviselésbe kezdett. Ha nem adja az órát, lelövi a házigazda tehenét. Az igazi cirkusz csak akkor kezdődött. A gazda összetett kézzel könyörgött Pityunak, hogy adja már oda azt az istenverte órát, hiszen éhen halnak a gyerekei, ha a tehenét lelövik! És ez képes megtenni! Ő azonban erre sem engedett.

— Mondd meg, hogy mit adjak az óráért? — telepedett melléje végül az orosz, s fordította le fogvacogva a szöveget az ukrán.

— Semmit! Nem adom! — felelte halálos szomorúan s fáradtan Czitron, mint akinek már minden mindegy.

— Hát nincs semmi kívánságod? — kérdezte az orosz, és mérgében már majdnem sírt.

— De van — mondotta akkor Pityu. — Szerezz engedélyt, hogy szabadon mehessek haza, s ne fogjanak el lépten-nyomon dolgozni.

— Hárásó! — derült fel az orosz. — Add ide a papírodat!

Odaadta az egyetlen igazoló iratát, a zsoldkönyvét. Az orosz előhalászott egy tintaceruzacsonkot, s jó órán át írt, sűrűn szipogva, elmélyülten. Végül teleírt két zsoldkönyvlapot, s megkönnyebbülten nyújtotta oda Pityunak.

— Dáváj csász! — mondotta.

Nem volt mit tenni: ő papírt kért, az papírt adott. Világos, hogy ezzel a papírral sem mire se megy, de a megállapodás szent, így tehát szomorúan odaadta neki a különben nem is túl értékes órát.

Másnap aztán útra is kelt, s ment árkon-bokron keresztül, míg a Tiszáig nem ért. Ott azonban megtorpant, mert azon nem volt híd egy se. De ember se nagyon a közelben, aki átvinné. Ment hát jó ideig a víz mentén, míg egy hidépítéshez nem ért, és meg nem értette, hogy innen aztán nincs szabadulás. Vagy segít felépíteni a hidat, vagy megkerüli a Földet, s úgy jut át a másik partra. De amíg így töprengett magában, a választás lehetősége is elszállott tőle, mint gyors szárnyú madár, mert egy nagy bajuszú orosz oldalba verte, hogy gyerünk rabotálni.

Majdnem elsírta magát. Felmérte ugyanis, hogy innen két hétnél hamarabb el nem szabadul.

Ekkor jutott eszébe a zsoldkönyv! És nem hagyta magát tovább lökdösni. Elővette a könyvét, kinyitotta az orosz írásnál, s a nagy bajuszú orra alá tolta.

Az orosz rettentő zavarba jött. Nézte jó darabig az írást, még a szája is mozgott, mintha olvasná, s aztán mondta, hogy menjen Pityu vele a tiszt-hez, mert — nem lát szemüveg nélkül.

Már ez is csoda volt, hogy a népfelkelő nem rúgta farba, s nem dobta be a Tiszába az orosz írásával együtt.

A tiszt viselkedése azonban egyenesen bámulatot keltett benne. Szalutált neki. És intézkedett: két baka azonnal vigye át a tovarist csónakon a túlpartra.

És ettől kezdve játék volt az élete. Ahogy valahol feltartóztatták, mutatta a papírt, és csodák csodája, mindenhol azonnal útjára engedték. Vagy azért, mert — mint vélhetően a bajuszos — az illető sem tudott olvasni, de babonásan tisztelte a betűt, mint minden analfabéta, vagy mert elolvasta, s ezért.

Így aztán Czitron barátom rövid idő alatt hazaérkezett, és azonnal bekapcsolódott az újjáépítésbe. Gyógyszerészként még a szovjet hadsereggel is kapcsolatba került. Nyilvánvaló, hisz gyógyszerre nagy szükségük volt a még harcoló csapatoknak. Az egyik — németül beszélő — szovjet tiszttel meg is barátkozott. Családja neki se lévén, gyakran járt fel Czitron Erzsébet úti lakására zongorázni. Néha — nyilván nemcsak a zongora hatására — jókat énekeltek, máskor sírtak nagyokat. Egyszer aztán Pityu — más téma nem lévén — elmondta a tisztnek az esetét a fiatal oroszral, meg a csodálatos hatású zsoldkönyvvel.

— Hol az a zsoldkönyv? — kérdezte a tiszt.

Pityu megkereste és odaadta. A tiszt elolvasta, és leesett a székről, olyan röhögőgörcsöt kapott. Mikor pedig istenigazából kinevette magát, lefordította az orosz szöveget:

„A Szovjetunió összes hadseregeihez, egységeihez és alegységeihez!

Utasítom a Szovjetunió minden fegyveres alakulatát s annak parancsnokait, hogy a könyv tulajdonosát segítségk hazajutásában. Az elvtárs hősiességével sok orosz partizán életét mentette meg, és nagy segítséget nyújtott a hitleristák elleni harcunkban.”

Pityu hitetlenkedve hallgatta a németre fordított orosz szöveget.

— Ennyi?

— Ennyi.

— És ez tette azt a csodát?

— Ez.

— Akkor most már semmit sem értek... — mondta a receptek precizálásához szokott gyógyszerész.

— Mit nem ért, hiszen a valóság igazolta a szöveget?! Ön megmenekült!

— Épp ezt nem értem! Egy kézzel írt papírt mindenki dokumentumnak fogadott el?

— Mert maga gépirásost várt volna, nemde?

— Legalábbis. Logikus, nem?

— Tudja, hányan haltak bele abba, hogy a logikát követték? Főleg a precíz németek! Ugyanis a szovjet hadsereg minden efféle dokumentuma kézzel íródott.

- Számomra akkor is hihetetlen.
- Várjon, hisz azt sem tudja, ki írta alá a papírját...
- Iván Ivánovics... — legyintett Pityu.
- Nem egészen.
- Hát?
- Malinovszkij marsall, a Második Ukrán Front parancsnoka!

SOK HŪHÓ MAXIÉRT...

Jelen történetem hősét, Max Eisikovics zeneszerzõt alig ismertem. Néha láttam ugyan, hogy egy nála két fejjel magasabb operaénekesnõvel sétál a kolozsvári sétatéren, de ez még nem elég egy ember jellemzéséhez. És különben is magánügy. Azt is tudtam róla, hogy operát ír, meg egyéb dal- és zeneműveket, de műértõ ismerõseim szerint ez is magánügy. Fõsvénységét már meg sem említeném, ha a jelenlegi kalandba is nem a fõsvénység sodorta volna bele, amely, mint kiderül, Eisikovicséknál kötelező családi vonás volt.

A történetet kezdjük ott, hogy a mester — aki, úgy sejtem, a takarékoságot mégis inkább csak a feleségére tartotta kötelezőnek — ez idõ tájt — a hatvanas évek közepén, végén — Karlsbadban kezelte epebaját, és repülőgépen tért vissza a román fővárosba. No, de milyen a szerető feleség, csak nem hagyhatja magára a szegény férjét — koszt was koszt —, elejébe utazik Bukarestbe. És elmegy a Tarom nevezetű repülõtársasághoz megérdeklõdni: mikor, melyik repülõvel érkezik a férje? Mert ha már annyit költött az ember Kolozsvárról ide utazván, legalább a taxi költségét spórolja meg, nem megy tehát ki a baneasai repülõtérre, hanem megvárja a Tarom székházban. Van azonban egy nehézség, nem tudja, melyik géppel érkezik: a délelõttivel vagy a délutánival. Elmegy hát — mondom — a társaság tisztviselõjéhez, és ráérõen elõadja, hogy õ Eisikovics zeneszerzõ felesége, és szeretné tudni, melyik géppel érkezik a férje Prágából. A tisztviselõ viszont azt mondja el neki, hogy õ ilyen ügyben nem adhat felvilágosítást, mármint hogy ki, mikor, milyen géppel megy vagy érkezik, tekintettel arra, hogy ezt neki kategorikusan megtiltották. No, de Iluskának — így hívják a tiszteletre méltó feleséget — az anyagi javakkal takarékoskodni kell, nincs felesleges kitaxizás a reptérre! És elmondja még egyszer, hogy õ milyen zeneszerzõnek milyen felesége, valamint, hogy milyen felvilágosításra volna szüksége. A tisztviselõ tapasztalt ember, látja, hogy Iluska nem az a nõ, akit olyan könnyen ki lehet fizetni, ezért — gondol egy nagyot és — az igazgatóhoz utasítja: próbáljon nála szerencsét. Ám az eredmény ott sem nagyobb, Iluska pusztán annyi többletinformációval tér vissza, hogy a felvilágosítást bizonyos miniszteri rendelet értelmében tagadják meg tõle. Tehát akkor kétszer fog kitaxizni a Baneasára, mind a két géphez? Nem is kétszer, hiszen visszafelé sem hozzák ingyen... Na, azt már nem! És újra ráveti magát a tisztviselõre, de most már nem követel, hanem könyörög. Ám hiába, mert a miniszteri rendelet erõs rendelet, a tisztviselõ is a piacról él, tehát felvilágosítás nincs. Iluska már azon gondolkozik, milyen hangfekvésben mondja el negyedszer is, hogy õ Eisikovics zeneszerzõ felesége, meg minden, amikor a végig mellette álló, igen elegáns és igen sneidig õszes úr, aki — nem tud-

ván egyéb indítékról — azt látja, hogy itt egy feleség a férje után epekedik, hozzája lép és megkérdi:

— Mit akar megtudni, nagyságos asszonyom?

Iluska gyorsan elhadarja. Az igen elegáns és igen sneidig úr, aki igen érzékeny az epekedő feleségek iránt, biztatóan rámosolyog, és azt mondja:

— Egy pillanat.

És eltűnik az igazgatói iroda ajtaja mögött. Majd nemsokára visszatér, és Iluska nem kis örömeire jelenti, hogy kiváló férje a háromórás prágai gépen fog ölelő karjaiba érkezni.

Az öröm leírhatatlan, és Iluska azonnal megnyugszik és elhatározza, hogy ő ott meg is várja a háromórás gép utasait központba szállító autóbusz. Ám az a rendkívül furcsa és megmagyarázhatatlan dolog történik, hogy a nagyon elegáns és nagyon sneidig úr kedvessége ellenére az ő köpcös Mik-sája nincs a közben megérkező autóbusz utasai között.

Mi történt? És most már joggal követeli Iluska, hogy neki a föld fenekéből is teremtsék elő a férjét!

A légikikötőben annyit tudnak csupán, hogy nevezett zeneszerző megérkezett, ám két rendkívül finom úriember fogadta a gépből lekászálódót, és nagyon udvariasan felszólították, hogy kövesse őket. Majd ezt követően a nevezett utas ismeretlen helyre távozott.

Nahát ilyesmit Iluska el nem tűrhet, s már fenn is van a Zeneszerző Szövetség elnökének, Zeno Vanceának a lakásán, aki — mint a nyájas olvasó sejtí — a jelen történet forrása. Vancea rendkívül szívélyes erdélyi ember, minden ismerősét megmozgatja Eisikovics érdekében, s többórás telefonálás meg szaladgálás után valóban fény is derül a tényállásra. A kiváló zeneköltő ezidőt az államvédelmi hatóságok egyik irodájában tartózkodik, teljes épségben, de kissé konsternált állapotban. Ugyanis nem érti a dolgot. Hárog és hümmög, és egyfolytában kikéri magának, ugyanis a hatóságok emberei immár ötödik órája teszik fel neki ugyanazt az abszurd és teljességgel megmagyarázhatatlan kérdést:

— Milyen kapcsolatot tart fenn Ön Egyiptom bukaresti nagykövetével?!

ARGHEZI, AZ OSZTÁLYHARCOS

Tudor Arghezivel — akitől még József Attila is fordított verset! — mindössze egyszer találkozott személyesen, mégis úgy tartom, szellemi fejlődésemre döntő hatással volt. Caragialeval együtt ő tanított meg románul gondolkodni. Pontosabban arra, hogy mit jelent románul gondolkodni. Mert a mi turáni merevségekkel bonyolított közép-európai jótanulóságunk számára a román ember sosem volt egy könnyen megfejthető rejtvény. Erre vonatkozóan példát — hirtelenében — kettőt említenék. Az egyik a zseniális Caragiale totális sikertelensége a magyar színpadokon, holott az író némely alakjának szállóigévé vált mondásából — mint például *Az elveszett levél* politikusának azon kijelentéséből, hogy „én a nemet igenelem” — akár a mai román politika stabil stratégiáját is ki lehet olvasni. És a román gondolkodásmód iránti értetlenségünkre vonatkozóan valahol itt keresendő az említett második példa is: a mai magyar politika tehetetlenül szemléli a román szomszéd legtöbb diplomáciai megmozdulását, és Magyarország technikai, az élet minőségét illető és erkölcsi fölénye el-

lenére — sokszor az az érzésem — a kétoldalú kapcsolatokban ezért alárendelt szerepet játszik. Mert mi is elvárjuk, mint a Caragiale-hős, hogy „ha árulás, legyen árulás, de tudjunk mi is róla”, holott a Caragiale-darabok logikája és a csausizmus gyakorlata ezzel pontosan ellentétes.

No de én, itt úgy tűnik, elkanyarodtam eredeti szándékomtól, Tudor Arghezinék, a nagy román költőnek jellemzésétől. Ám hogy ez mégis mennyire csak látszat, erre vonatkozóan mondanék néhány caragialei szellemiségű példát — Argheziről, akit a szocializmus sokáig nem akart tudomásul venni. Ha jól emlékszem, az ötvenes évek közepéig nem közölhetett a romániai sajtóban, ami annál is érthetlenebb, mivel a háború idején a Mester nagyon harcos antifasiszta publicisztikai tevékenységet fejtett volt ki. No de a román társadalomnak sok hőse volt. Itt van mindjárt a nagy Ceausescu, aki — mint a mai dokumentumokból kiderül — már tizennégy éves korában is vezető szerepet töltött be a kommunista pártban. A román szocializmusnak tehát nem hősökre, hanem engedelmes szolgákra volt szüksége, ám erre a feladatra Tudor Arghezi sehogyan sem volt alkalmas. Képtelen volt — például — ódát írni a szocialista versenyről. Akkor már inkább saját természetű almáit árulta a szoszén, a kapuja előtt. Nem is annyira anyagi szükségből, mint a szellemi ellenállás kifejezéséért. És az efféle tüntető megnyilatkozásoknak a hatalom számára volt egy kellemetlen vonatkozása: a román értelmiségi tömegek, köztük számosan olyanok is, akikre akkor még a pártnak szüksége volt, jól ismerték és rendületlenül becsülték Arghezit.

A problémát tehát meg kellett oldani, ami aztán ötvenötben vagy ötvenhat elején meg is történt. Iosif Chişinevschi, a párt akkori második — és Moszkva állítólagosan romániai első — embere magához kérte a pártközpontba az író, sőt még a hivatali kocsiját is elküldte utána. Mikor a nagy író végül megérkezett a nagyhatalom kabinetjébe, az utóbbi — hogy zavarát leplezze — megkérdezte:

- Remélem, Mester, nem késett a kocsi?
- De igen — válaszolta Tudor Arghezi.
- Mennyit? — háborgott a hatalom.
- Tíz évet — mondotta a botjára támaszkodó ősz író.

Nos, aki mindebből nem ismeri fel a caragialei szellemi fölényt, annak még mesélhetek Argheziről történeteket. Például azt a maga idejében példa nélküli magatartást írnám le, aminek az 1956. év nyarán tartott írókongresszuson voltam tanúja.

Ez Arghezi első háború utáni közszereplése. A hatalom úgy vonultatta fel, mint a román kommunista politika diadalának egyik példáját: lám, ez a nagy, de a sorba eddig be nem álló román író is a rendszer mellé állt. Csatlakozott ahhoz az írotáborhoz, amely az ország lényeges kérdéseit taglalva igyekszik megteremteni az új, a szocialista irodalmat. Mellesleg ezt 1956 nyarán mi is így értelmeztük, és ilyen áhítattal tapsoltunk, amikor Arghezi a mikrofon elé lépett, még inkább tipegett.

Az ünnepi alkalomnak megfelelően Arghezi beszédét az augusztus huszonharmadikai átállás és a bukaresti utcai harcok történetével indította.

— Barátaim! — kezdte. — Mi épp azokban a napokban nyomtuk a lapunkat, amikor ez a nagy hazafias esemény zajlott. De ugye a hadiszerecsere forgandó. Éppen ezért mi akkor, a hazafias harcnak e dicső napjaiban két vezércikkkel dolgoztunk, mert nem tudtuk, holnap milyen színű lesz a köz-

hatalom. Ezért aztán, mikor a szovjetek és a hazafias erők voltak fölényben, ez volt a vezércikkünk címe: Éljen Sztálin! Amikor pedig a németek kerekedtek felül, kicseréltük az oldalt, és egy másik vezércikket nyomtunk, melynek a címe így hangzott: Éljen Hitler!

Mondanom sem kell, hogy alig tudtam összefogni a számat a szöveg hallatán. Nem is annyira az író szavain derültem, hiszen a tényeket illetően nem voltak tapasztalataim. A prezídiumban domborító pártvezetők döbbenete feszítette pattanásig a nevetőizmaimat. Azt ugyanis, hogy az augusztus huszonharmadikai események olyan fényesen népmesei hangütésűek, már rég kétségbe vontam. Akkor már hallottam egy régi kommunista mondását, amin nagyon jól mulattam, s aki az illegalitásban harcolt kommunisták számát a hirtelen tömegpárttá duzzadt párt tagságával összehasonlítva így nyilatkozott: kevesen voltunk, de sokan maradtunk. Nos, ehhez a keserű vagy cinikus igazmondáshoz — ami olyan ritka volt akkor, és oly tökéletesen hiányzik ma — csatlakozott Argehei szarkazmusa. Abban a pillanatban értettem meg, hogy Argehei legkevésbé sem egy megtért bárány, hanem egy báránybőrbe bújt filozófus.

És igazamban — mondom — megerősödtem az elnökségben helyet foglaló elvtársak kínos zavarát látván. Ekkor lett számomra a Mester egy olyan szellemi tényező — sarkcsillag, ha éppén így akarjuk —, akihez kötelezően igazodnom kell.

Nos, arra kellett rájönnöm az évek, évtizedek során, hogy az ilyen, az Argeheziéhez hasonló magatartás sajátosan romános vonás. Kolozsváron élt egy világhírű orvosprofesszor, Hațeganu, akit gyakran cipeltek le Bukarestbe, legtöbbször éjjel, katonai repülővel, ha valamelyik vezető kommunista megbetegedett. Ilyenkor a professzor szemképráztatóan nagy honoráriumot kért. Ha jól tudom, Ana Pauker egyszer meg is kérdezte tőle: miért kér ilyen sokat? Hațeganu így válaszolt: ez az én osztályharcom. Mintha csak Argehei mondta volna a szavakat.

Említett rehabilitálása után kapkodni kezdtek Argehei után is a lapok, hogy nagy emberi és írói tekintélyét kiaknázzák. A mester írt szorgalmasan, de nagyon borsos árat szegődött ki előre a legapróbb közleményért is. Egy újságíró havi fizetését vágta zsebre a két gépelt oldalas esszéért. És ő ilyen osztályharcos alapon kész volt rendelésre is dolgozni. Így s ezért vitték ki a bufteai filmgyárba, amely — mikor felépült — állítólag Európa egyik legmodernebb ilyen üzeme volt. A hatalom pedig azt akarta, hogy az anyagi befektetés mielőbb politikai hasznot is hozzon, mielőtt még a nagy filmek megszületnek. Felkérték tehát Argezeit, hogy tegyen látogatást Buftéán és írja meg az impresszióit. És cipelték szegény öregot reggeltől késő délutánig csarnokról csarnokra, platóról platóra. Az út végén aztán terített asztal és dicséretre szomjas káderek várták. A kis öreg hamar felmérte az elvárásokat, és némi skót viszki után így nyilatkozott:

— Barátaim! Utoljára 1918-ban jártam Buftéán, a háború idején, mint katonatiszt. Egy parasztházban szállásoltak el az országút mellett. Hajnalban arra ébredtem, hogy katonák szaladnak az úton, és hangosan kiabálnak. Kimentem az útra, s megállítottam egy katonát: Hová szaladtok, testvér? — kérdeztem. Jaj, szaladunk, nagyságos tiszt úr, mondta a katona, mert jön a német. Hadd jöjjön, válaszoltam. Állítsátok meg őket. Nem úgy van az, nagyságos úr! Nagyon prima fegyvere van a németnek. Hát nektek nincs

fegyveretek? — kérdeztem. Fegyverünk van, mondta a paraszt katona — néme-
tünk nincs!

Nos, ez volt röviden a véleménye a mesternek, és nem is csupán a Buf-
teán látottakról.

BALOGH EDGÁR (MÉGIS) MEGSÉRTŐDIK

Kevés olyan szereplője van a romániai társadalmi színpadnak, mint Balogh Edgár, akit — hogy a hasonlatomon belül maradjak — lényegében a harmadik felvonásban kezdtem valódi rangján becsülni. Életének első felvo-
nását lényegében el is késtem, hisz az Szlovenszkóban, tudatosodásomat jóval megelőzően zajlott le. A két világháború közötti erdélyi tevékenysége, amit csak írásos emlékek alapján ismerek, aligha alkalmas arra, hogy magamhoz közelebb érezzem. A kortársaktól, de a saját vallomásaiból származó információk alapján, én — hitemben és jövőm kilátásaiban akkor abszolúte biztos, újsütetű értelmiségi — kissé hóbortosnak mondtam a romantikát soha cserben nem hagyó, töretlen és elveihez hű társadalmi harcost.

Mellesleg — és ezt ménségemre mondom — ezeket az ítéleteket én job-
bára másoktól hallottam.

Pályám elején, a Gaál Gábor utáni Utunk szerkesztőségében Kolozsvárott együtt dolgoztam Marosi Péterrel, akivel a viszonyom a Balogh Edgáréval pontosan ellenkező előjelű. Ismeretségünk elején nagyra becsülöm, ám ezt a nagybecsülést az idők s a tapasztalatok mára jócskán elapasztották. A jövő dönti majd el — ha egyáltalán figyelemre méltat —, ki ebben a hibás.

Nos — az ötvenes évek elején — Marosi mesélt Baloghról, akit én akkoriban jószerivel nem is nagyon ismertem.

— Apám — mármint Molter Károly — mindig két embertől óvott — mesélte a művelt, okos, de hajdani papsága miatt tönkrefélemlített kritikus —, az egyik Bányai László volt, a másik Balogh Edgár. Azt mondta: aki Bányáival barátkozik, azt rövidesen bezárják, aki viszont Balogh Edgárral, azt vele együtt csukják le.

Persze a mérleg nyelve itt látszólag a Balogh javára billen, de ez a szöveg csak afféle betét volt. Mert amúgy akkori napjaim tele voltak tanulságos történetekkel — ezért is kedveltem meg Marosit —, amelyeknek Edgár gyakran volt a főszereplője. Elmondta, hogy amikor Balogh a Magyar Népi Szövetség országos vezetőségének tagja lett — valamikor a negyvenes évek végén —, felhívatta őt Bukarestbe, mert a szervezet országos sajtóirodájának vezetőjévé akarta kinevezni. Persze Marosi arról nem beszélt, hogy ez emberileg milyen nemes gesztus volt Edgár részéről. Ugyanis Marosi akkoriban — még mai szemmel is — zavaros egzisztencia a változó Erdélyben. Csak olyasmiről beszélek, amit dokumentumok igazolnak, arról például, hogy az 1943-as balatonszárszói találkozón bizony nagyon derekasan lekommunizálta Nagy Istvánt. Ám — miután tábori papként végigcsinálja a második világháborút — politikailag olyan megbízható állapotban tért haza az orosz fogságból, hogy a Kommunista Pártba is felvették. Tehát az edgári meghívást ilyen politikai múlt előzte meg, amiről én persze nem tudok. Én csak azt tudom, hogy Edgár táviratilag felrendelte Bukarestbe Marosit, leültette egy irodába egy íróasztal mellé, a kezébe nyomott egy vastag gépelt szöveget, amely a Magyar Népi Szövetség valamiféle akciótervét vagy programterve-

zetét tartalmazta, és magára hagyta. Marosi a rá különben jellemző alapos-
sággal tanulmányozni kezdte a szöveget, ám amikor odáig jutott, hogy a
Magyar Népi Szövetség Konstancán magyar tannyelvű tengerészeti akadé-
miát is követel, úgy megjíedt, hogy lábujjhegyen elhagyta az épületet, és fel-
szállt az első Marosvásárhelyre induló vonatra. Amiből a hallgató — ezúttal
én — nem is vonhatott le más következtetést, mint hogy Balogh egy fantasz-
ta, és Marosi joggal kerülte el még azt is, hogy jó estét kívánjon neki.

És ha egy ítélet megszületik egy emberről, akkor annak alátámasztására
rengeteg új történet bukkan fel.

Érdekes, nem minden lejáratazi szándékkal elmondott történet váltott ki
bennem ellenszenvet. Azt is elmondták — csak azért nem mondom, hogy Marosi,
mert mástól is hallottam —, milyen szörnyen hóbortos dolgot művelt Edgár
Kolozsvár szovjet megszállásának napján. Összegyűjtötte a város értelmiségijét,
és sóval és kenyérral akarta fogadni — azt hiszem, nem sikerült — a szovjet
csapatokat. Én azonban emlékszem a megszállás éjszakájára és az azt követő na-
pokra, amikor a visszatérő román menekültek — civilek vagy katonák, öntudat-
lanok vagy épp ellenkezőleg: öntudatos fasiszták — rajtunk, magyarokon akar-
ták megbosszulni minden keserűségüket, és amikor egyetlen védelmet a szovjet
csapatok jelentettek. Nos, én nem tudom, hogy akkor ez a sóval és kenyérral való
fogadtatás mennyire volt nevetséges, én csak azt tudom, hogy a szovjetek jó-
indulatának megnyerésére való törekvés — igenis reálpolitikai lépés volt.

Persze nem tagadom, hogy voltak Edgárnak méltóságán aluli pillanatai
is. Azt tudom viszont, hogy Balogh Edgár, akinek sosem volt kisebbségi
érzete — hogy úgy mondjam —, köpött az efféle polgárinak vélt méltóságra.

Marosi mesélte azt is, hogyan vizsgázott le Balogh Edgár, a Bolyai Egye-
tem rektora marxizmusból Gaál Gábor professzor elvtársnál. Ugyanis Balogh-
nak — rektor letére — nem volt meg minden egyetemi vizsgája. És a rá
jellemző öntudatossággal ezt igyekezett pótolni. Azért mondom, hogy rá jel-
lemző és öntudat, mert Nagy István, aki szintén volt rektor, egyáltalán nem
igyekezett a hetedik elemi osztály vizsgáit egzaminálni, pedig neki csak hat
volt. Nos, Edgár vállalta, és el is ment Gaál professzorhoz, aki neki — így-
úgy — harcostársa is volt, és jelentkezett vizsgára. Mikor Marosi épp a
nyomdai levonatokat vitte át a Bolyaira az Utunk főszerkesztő Gaálnak, hogy
azokat aláíratván a gépeket elindítsa, találkozott a rektor elvtárssal, vagyis
Balogh Edgárral, akit Gaál — merő nevelési szándékkal, gondolom, a szocia-
lista erkölcs nevében — az előszobában várattott.

— Mit keresel itt, Balogh elvtárs? — kérdezett rá a mindig közvetlen
Marosi.

Edgár közelebb ment hozzá, elmondta, miért ácsorog immár nem is kevés
ideje az előszobában, és megkérte: szóljon Gaálnak, ne járassa le a diákok
előtt.

A történet további folyásában sincs stílustörés. Csak azt nem tudom,
hogy a stílus a Gaál Gáboré — nagyon csodálkoznék, ha az övé volna — vagy
inkább az elbeszélőé, ami számomra sokkal valószínűbb. Ugyanis a belépő
Baloghtól Gaál — állítólag — elkérte az indexét, hogy beírja a jegyet. Edgár
ezt nehezményezte.

— No, Gábor, hát ki sem hallgatsz?

— Nem — felelte volna kurtán a professzor.

— Hát akkor miért adtál háromezer oldal bibliográfiát?

— Azért, hogy végre olvass némi marxizmust is! — válaszolta volna Gaál Gábor.

Am most, hogy ezt az emléket jó három évtizeddel később lejegyezem, s hogy Edgár alakja teljesen kialakult a tudatomban, ismét csak kételkedni kezdék Marosiban. Ugyanis az általa előadott történetből egyértelműen az derül ki, hogy Balogh megsértődött. Holott az én tapasztalatom szerint ez Edgárra nem jellemző. Ilyen értelemben még a szekuritátéval is dacolni tudott. Amikor ugyanis az ötvenes évek elején államellenes összeesküvés vádjával letartóztatták és arra szólították fel, írja össze a bűntársait, háromszáz oldalon sorolta fel, hogy életében kikkel, s hogy próbálta elveit megvalósítani.

De intellektuális fölényét én egy Bajor Andorral volt összecsapásából érzem ki leginkább. Tudni kell, hogy Bajor nemcsak nagy tehetség, de nagyon szellemes, és megkínzottsága okán bizony olykor a szemtelenségtől sem riad vissza. Nos, az történt, hogy Bajor valami miatt nagyon megharagudott a Korunkra, és azon belül is Baloghra, aki akkor ott főszerkesztő-helyettes. Ha jól emlékszem, valamiféle Bajorról szóló cikket utasított vissza Balogh Edgár. És ezt megtudván, Bajor felhívta telefonon.

— Hát idefigyelj, Edgár — kezdte metsző hangon Bajor —, te ködevő! Te plecsnifaló! Te svábból lett magyar! Hát én neked nem vagyok elég jó író ahhoz, hogy rólam cikket közölj?

Hát én is voltam intézményvezető, nekem is mondták bírálói szándékkal, hogy valójában Hirsch voltam, érzem tehát pontosan, hogy ha az efféle replika után nem következhet egy véget nem érő pofon, akkor önmagammal szembeni kutya kötelességem letenni a telefonkagylót.

Csakhogy Edgár nem ez az ember! Hisz én, a hirtelen haragú, épp ezért szerettem meg őt, immár deresedő fejjel. Mert ő mindig azt keresi, miként és hol lehet nyitva hagyni egy későbbi alkalommal járható kiskaput. És ezúttal is, még csak fel sem emelte a hangját. Szinte azt mondhatnám, hogy derús volt.

— Ide hallgass, Bandi — mondotta Bajornak a telefonba —, hogy ködevő vagyok, azt elismerem. Azt is, hogy imádom a plecsniket, tehát plecsnifaló is vagyok. De svábból lett magyar nem vagyok! Ezzel Bandi súlyosan megsértettél, mert az én édesapám becsületes száz ember volt!

ANDRÁSI MÁRTON, A REAKCIÓS

Azt hiszem, nincs tájainkon olyan színházszerető ember, aki legalább ne hallott volna a marosvásárhelyi Székely Színház nagy korszakáról, amelyet a későbbi Hannibál tanár úr, Szabó Ernő, az immár klasszikus Delly Ferenc, Tompa Miklós és Kovács György neve fémjelzett. Az ő előadásukban látott Őri muri számomra ma is a színpadi realizmus csúcsa. De az ő tevékenységük eredményét a színpadon kívül is, ma is élvezzük. Hogy mást ne említsek, az akkor európai híru bukaresti színház szakemberei és közönsége előtt ők szereztek először becsületet a romániai magyar színpadnak.

Ezt előre kellett bocsátanom, mert a továbbiakban — úgy érzem — nincs lehetőségem az efféle magyarázkodásra. Jelen történet kezdetén ugyanis már magasra hágott vala az idegesség a Székely Színházban. Törvény ugyanis, hogy a színésznek előadás előtt egy órával az öltözőben kell lennie. Ha valaki

hiányzik, kerüljön sor rá akár csak a harmadik felvonásban, az előadást vezető ügyelő nem ad jelt a kezdésre. Mert valakit esetleg be kell ugratni a hiányzó színész szerepére. Míg az első és második felvonás megy, esetleg próbálni is lehet, de főleg szöveget tanulni. Előfordult olyan helyzet is, hogy a hiányzó színész szerepét — más lehetőség nem lévén — levélben adták be, úgy olvasták fel, mintha a dráma eredetileg ekként íródott volna. Nos, ilyen feszült helyzetbe sodorta ezen az estén társulatát András Marci, aki fél órával az előadás kezdete előtt még nem érkezett meg a színházba. És a közkedvelt András Marciról ugye már akkor is sok igaznak tűnő történet keringett, amely mind így s itt kezdődött, fél órával az előadás kezdete előtt. Magam is tanúja voltam, hogy minden évben húsvét vasárnapján pontosan megérkezett a Kolozsvárra szerződött András címére Marosvásárhelyről a távirat: „Húsvét hétfőjén telt ház jutányos áron eladó, Székely Színház”. Amihez magyarázatképpen legfeljebb annyit teszek hozzá, hogy ha valamilyik színész hibájából — mondjuk „becsípettsége” okán — marad el az előadás, a színészek a visszaváltott jegyek árát meg kell térítenie.

Ne feszítsük azonban tovább az izgalom húrját, áruljuk el, hogy negyedórával kezdés előtt ideges „jaj istenem, jaj istenem” kiáltással berobog András és — nem részeg. Minden más színházi embert önvizsgálatra készítetne egy ilyen váratlan fordulat, mert azt gondolná: lám, én rosszat feltételeztem róla, és hátha valami súlyos dolog történt vele! Szabó Ernőt azonban az efféle önvizsgálat gondolatával nem lehetett átverni. Miután a főrendező előzőleg héttől háromnegyed nyolcig számtalanszor ünnepélyesen megígérte, hogy ezúttal mégiscsak kicsavarja az András nyakát, mikor meglátta az ajtón valósággal bebukó színészt, minden átmenet nélkül kezdett ordítani:

— Az anyádat, te gazember, hát mit gondolsz, meddig lehet ezt csinálni? Mi?

András, aki közben már öltözött, de legalábbis vetkőzött, nyűszítve csillapította:

— Ernőkém, Ernőkém, várjál... Várjál, mindent megmagyarázok!

Szabó Ernő azonban ismerte már ezt a szöveget.

— Nekem ne magyarázz semmit! Légy itt pontos időben!

András arcán az ilyen helyzetekben egyszerre voltak jelen a sírás és a nevetés vonásai:

— Várjál Ernőkém, várjál — nyögte —, mert a Milicián voltam.

A másik két „nagy”, Delly Ferenc és Kovács György, aki eddig köznyosnek látszott, a Milícia szóra érdeklődéssel fordult a vitatkozók felé. Szabó Ernő haragja azonban egyáltalán nem enyhült, jobban ismerte ő annál a páciensét.

— Mit kerestél te a Milicián, csirkefogó! Mondjad, megint miféle disznóságot csináltál, mi? Halljam!

— De Ernőkém, várjál, Ernőkém — nyöszörgött Marci, és arca ilyenkor talán inkább egy halálra ijedt gyermekére hasonlított —, nem csináltam semmit, Ernőkém...

— Azért vittek be a milicek, mert sürgősen szükségük volt egy érdemes művészre?

— Igen, Ernőkém — mondta Marci, és most már mosolygott, mert tudta, hogy ez Szabó Ernőt nagyon meglepi. És rögtön meg is magyarázta a mosolyát. — Ugyanis tudnod kell, Ernőkém, hogy a helyi Milícia engem kért fel, s én tanítom színjátszásra a kultúr csoportját...

Erre a replikára már a sokat próbált Szabó Ernő is kijött a béketűrésből, és most még hangosabban kiabált:

— Pont ilyen hülyének képzelsz te engem, hogy minden maszlagot beveszek?!

— De ez nem maszlag, Ernőkém, nem maszlag! — rimánkodott Marci.

— Hát mi? Hát azt hiszed, én talán nem tudom, hogy egy mukkot sem értesz románul?!

— Hiába, Ernőkém — tárta szét a karját Andrási —, akkor is én vagyok a Milícia kultúr csoportjának a vezetője.

A falat a szoba teljes hosszában betöltő tükör előtt Delly mélyen lehajtott a fejét, mert nem akart belekacagni a tragikus jelenetbe. Kovács György nem hajthatta le a fejét, mert épp bajuszt ragasztott. És a döbönt csendben halk, bársonyos hangon szólalt meg:

— Igazad van, Marcikám... Elvégre mindenki úgy árt a rendszernek, ahogy tud...

CZEGŐ ZOLTÁN BÁNATA

A sepsiszentgyörgyi színház büféje, vagy — ahogy az intézmény büféalapító, egykori igazgatójának, Sylvester Lajosnak dicséretére magamban elneveztem — a Sylvester-kocsmá, igen kedvemre való szeglete ennek a sárgeyónak. Ha a város — mint ezt sokszor elmondtam — engem vonz, hát az ott élő unokámon kívül elsősorban az emberei vonzanak. És e vonzó emberek közül többen fordulnak elő itt délidőben, ami igen praktikussá teszi a vendég számára az itteni kávézást. Mert hogy itt egy lakószobánál nem sokkal nagyobb helyiségben megtalálható a város irodalmi, művészeti és tudományos képviselője.

Hogy mindjárt ez utóbbival kezdjem, itt ül Darkó Zsiga sebészdoktor, aki már miniszterelnököt is mentett meg az életnek. Mégpedig magát az ott autóbalesetet szenvedett Ion Gheorghe Maurert. És Zsiga doktor úr munkájára a Párizsból, innen-onnan hirtelen odacsődült orvos-világhírességek csak bólogatni tudtak. Sietek azonban megjegyezni, hogy minden nagy tehetsége és tapasztalata ellenére én továbbra is barátként szeretnék vele kapcsolatban maradni, már azért is, mert úgy gondolom, a hasfelvágás terén én jócskán túlteljesítettem a normát.

De cicanadrágja miatt kissé restelkedően innen indul vidéki vendégszeplésre Krizsovánszky Szidi, a romániai magyar színjátszás egyik kiválósága, akinek lassan eladósorba lépő lánya van, de — mint gordonkahangján mondja — attól még a tél nem kevésbé hideg.

Zsoldos Árpád is e helyen mondja el két merev pillantás között, és egy véget nem érő mosoly kíséretében legújabb fantasztikus történetét, melynek ezúttal is ő a hőse.

A helyi Képzőművészeti Alap elnöke, Plugor Sándor feleket is fogad itt.

Szóval, légkör, az van! És itt sokszor a hiányzások is jelentősek, információhordozók. Legutóbb azért nem találkoztam Farkas Árpáddal, mert épp az írószövetségi díj átvételére utazott a fővárosba. Bogdán László hiányzása legalább ennyire indokolt: regényt ír! Tehát pontosan már nem is tudnám megmondani, hogy azon a nyolcvanas évek közepén volt februári napos dél-

előttön kikkel ültem egy asztalnál, ami kizárólag annak tudható be, hogy mint mindig, sokakkal.

Az azonban bizonyos, hogy Dali Sándor lapalapító és neves sportbarát éppen szövegelt, Czegő Zoltán író és akkor még a helyi kultúra irányítója szomorkodott. A téma exkluzív volta tette, hogy nem volt hozzászólás, ugyanis a publicista és a helyi román színi társulat megszervezése révén neves színigazgató, Dali épp vadásatról beszélt. Azt a meglepő tényt tette éppen közzé, hogy szentgyörgyi létére ő az olaszteleki vadásztársaság tagja, ahol is kollégáival — tekintettel a közelő és azóta meg is tartott bábra — nagy hajtóvadászaton vett részt.

— Negyven kilométert gyalogoltunk egy nap!

Na, ez már sok, és Czegő Zoli, aki a mértékek embere, meg is szólta ilyen értelemben.

— Nem volt disznó! — védekezett kétségbeesetten Dali.

— Aztán végül legalább lőttetek valamit? — kérdezte meg a vaddisznóhiánytól, ha lehet, még borúsabban Czegő.

— Egy kant — mondta Dali, de azonnal hozzátette: megtalálták később a kondát is, de nem volt idő rá meghajtani a ciherest, mert erősen délutánba hajlott, és sötétedés előtt haza akartak érn.

Czegő ezen ismét fennakadt:

— Hát ha a konda a ciheresben volt, mit keresett a kan a ciheresen kívül?

Na de Dali sem most jött a fél hetessel, és hangja, bár baráti maradt, mégis kissé rendreutasító volt egyben.

— Az azt kereste a ciheresen kívül — felelte —, hogy a kan mindig egyedül jár, mert ilyen, magányos!

Czegő az állat támasztotta, s bogyószemeibe megértés költözött.

— Na látod — jegyezte meg akkor halkán —, ezt nem tudják az én feleségeim!

SIMAI MIHÁLY

szegények éjszakája

*törd hát le a remények láncát
fogoly szabadítsd ki magad
riszál az átföstött csalárdság
bűvöl hiteget csalogat*

*járod életed medvetáncát
csak álmaidban vagy szabad
— mióta? — meddig?! — — legalább rázd
a láncot s bömbölj nagyokat*